

17. Chirkov, A. (1881). Topograficheskoe opisanie Korsunskogo monastyrya [Topographic description of the Korsun monastery]. *ZOOID*. T.12. P.466-472. [in Russian].
18. Chirkov, A. (1881). Topograficheskoe opisanie Samars'kogo Nikolaevskogo monastirja [Topographic description of the Samara Nikolaev monastery]. *ZOOID*. T.12. P.472-477. [in Russian].
19. Nechkina, M.V. (ed.) (1963). *Ocherki istorii istoricheskoy nauki v SSSR* [Essays on the history of historical science in the USSR]. Moscow [in Russian].

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.7.2.15>

DOŚWIADCZENIE W POKONYWANIU PRZEKROCZEŃ WŚRÓD NIELETNICH W LATACH 1942–1945

Olga Sylka

wykładowca Kijowskiego Uniwersytetu Międzynarodowego (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0002-4694-8310

Email: Olha.silka88@gmail.com

Adnotacja. Artykuł dotyczy osobowości nieletniego sprawcy, jego cech społecznych i psychologicznych. Określono społeczne i ekonomiczne przyczyny przestępstw popełnianych przez dzieci. Podano przykłady braku zaangażowania nieletnich i naruszenia porządku publicznego. Ujawniono główne działania władz radzieckich w zakresie zapobiegania przestępczości wśród bezdomnych dzieci, poszukiwania dzieci, tworzenie sieci agenturalnej i pracy ideologicznej. Podano dane statystyczne dotyczące liczby i rodzajów przestępstw popełnianych przez nieletnich, a także ich przykłady. Porównuje się przestępczość nieletnich w zachodnich i wschodnich regionach USRR i jej cechy. Stosowane są metody statystyczne, analizy systemowej i strukturyzacji. W szczególności stwierdzono skuteczność działań władz w zapobieganiu i przewyciężaniu przestępczości nieletnich w latach 1942-1945.

Słowa kluczowe: dzieci, bezdomność, wykroczenia, niepełnoletni, przeciwdziałanie, poszukiwanie.

EXPERIENCE OF OVERCOMING OFFENSES AMONG MINORS IN 1942–1945

Olga Sylka

Lecturer at the Department of International Relations and Tourism

Kyiv International University (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-4694-8310

e-mail: olga.silka88@gmail.com

Abstract. The article examines the identity of a minor offender, his social and psychological characteristics. The social and economic causes of crimes committed by children are determined. Examples of unemployment of minors and violations of public order are given. The main measures of the Soviet government in the field of crime prevention among homeless children, search for children, creation of an agency network, ideological work are revealed. Statistics on the number and types of crimes committed by minors, as well as examples of them. A comparison of juvenile delinquency in the western and eastern regions of the USSR and its features. Statistical methods, system analysis and structuring are used. In particular, a conclusion was made about the effectiveness of the authorities in preventing and overcoming juvenile delinquency in 1942–1945.

Key words: children, homelessness, delinquency, minors, counteraction, search.

ДОСВІД ПОДОЛАННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ У 1942–1945 РОКАХ

Ольга Силка

викладач кафедри міжнародних відносин та туризму

Київського міжнародного університету (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-4694-8310

e-mail: olga.silka88@gmail.com

Анотация. У статті розглядається особистість неповнолітнього злочинця, його соціальні та психологічні особливості. Визначаються соціальні й економічні причини злочинів, скоєних дітьми. Наводяться приклади незайнятості неповнолітніх та порушення громадського порядку. Розкриваються основні заходи радянської влади у сфері

запобігання злочинності серед безпритульних дітей, а саме розшук дітей, створення агентурної мережі, ідеологічна робота. Наводяться статистичні відомості про кількість та види злочинів, які вчинялися неповнолітніми, а також їх приклади. Здійснюється порівняння злочинності неповнолітніх у західних і східних областях Української Радянської Соціалістичної Республіки, її особливості. Використані статистичні методи, системного аналізу та структурування. Зокрема, зроблено висновок про ефективність діяльності органів влади щодо запобігання дитячій злочинності та подолання такої в 1942–1945 роках.

Ключові слова: діти, безпритульність, правопорушення, неповнолітні, протидія, розшук.

Вступ. Питання профілактики правопорушень неповнолітніх вивчали О. Андрухів, Н. Кас'янова, С. Бабенко. Наскільки війна змінює повсякденний уклад дітей, що потім може призводити до різних наслідків, досліджувала Ш. Фіцпатрік.

Основна частина. Мета статті полягає в дослідженні історичного досвіду профілактики правопорушень неповнолітніх, форм та методів протидії правопорушенням дітей.

Дитяча злочинність відрізняється від злочинності дорослих тим, що має здебільшого груповий характер. Половина злочинів неповнолітніх вчиняються у складі групи, а щодо окремих ситуацій цей показник може бути навіть вищий. Наприклад, 70–80% крадіжок, хуліганств, грабежів, зґвалтувань та вимагань можуть вчинятися у складі групи. Злочинні групи неповнолітніх зазвичай нечисленні (2–3 особи), без стійкої організації, створюються на невеликий строк, можуть швидко бути викритими правоохоронними органами.

Груповий характер злочинності неповнолітніх можна пояснити психологічними та соціальними передумовами підліткового об'єднання. Страх перед знущаннями з боку старших, прихильність із боку однолітків, почуття неповноцінності, самотності. А в роки війни ще й звичайний інстинкт вижити, знайти хоч якийсь соціум, який би замінював сім'ю (Babenko, 2009: 38).

Маємо взяти до уваги той факт, що в 1942–1945 рр. сім'ї були неповними, адже чоловіки пішли на фронт або загинули. Неналежне функціонування інституту сім'ї призводило до бездоглядності, а згодом і до злочинності. Давалося у знаки ще й матеріальне неблагополуччя, спричинене масштабною розрухою через військові дії.

Траплялося, що діти, через брак виховання й уваги з боку батьків, втікали з дому та вели антисуспільний спосіб життя. Як, наприклад, Віктор Михайлович Рассоха 1938 р. народження, який ніде не навчався, систематично втікав від батьків, бродяжив. Його батько – член КП(б)У, працював на заводі ім. Фрунзе в м. Костянтинівці. Сім'я була матеріально забезпечена, але батько вихованням сина не цікавився. Найчастіше бездоглядність спричиняв тяжкий матеріальний стан родин. Загибель чоловіка або перебування його в лавах радянської армії змушували жінку посилено й тяжко працювати в установах та на виробництві. Діти таких батьків часто не були охоплені дитячими таборами, садками й іншими виховними установами, за ними зазвичай наглядали старші брати, сестри або бабусі, які нерідко не забезпечували необхідного догляду та виховання. Це призводило до небажаних наслідків – жебракування, торгівлі на базарах, безцільного блукання вулицями, де залишалося ще багато неприбраних боеприпасів та нерозмінованих полів. Очевидець подій Володимир Іларіонович Дубков, мешканець м. Сніжне Донецької області згадує: «На полях погибали. Василенко ногу оторвало, Ткаченко стала інвалідом <...>». Дитяча незайнятість інколи призводила до величезних матеріальних збитків. Так, у полі радгоспу Єнакіївського району «Червоний профінтерн» згоріла скирта соломи, яка важила 65 т. Збиток становив дві тисячі карбованців. Слідство виявило, що п'ять учнів молодших класів селища Октябрський Горлівського району були винні в загоранні. Вони вийшли в поле, щоб постріляти із самопалів, а один учень – Іван Сібелев, 1938 р. народження, у присутності інших школярів кинув запалений сірник у скирту, стверджуючи, що солома не займеться (Kasyanova, 2011: 114).

Як видно з наведених даних, значна кількість дітей порушували громадський порядок через відсутність належної виховної роботи з боку батьків. Водночас варто зазначити, що велику кількість дітей затримували за вуличну торгівлю та жебракування, на що їх штовхали самі батьки. Так, у Краматорському районі робітник районного споживчого союзу Іван Янкевич мав сина та дочку. Сім'я проживала в хороших матеріальних умовах, але син все одно приторговував на вулиці, за що й був затриманий. Громадянка Ганна Дерміткіна, що мешкала в тому ж районі Сталінської області та працювала в донорському магазині, постійно відправляла власну дочку на базар продавати хліб (CDAGOU, 1944: 53). Безсумнівно, у такому разі батьками керувало не бажання наживи. Важкість післявоєнного суспільства диктувала мобілізацію всіх імовірних шляхів для забезпечення нормального рівня життя.

Із цього випливає, що вкрай незадовільні умови мешкання знедолених дітей, дефіцит належної уваги у справі виховання дітей із боку шкіл, опікунів та батьків ставали причинами їхніх масових втеч. Опинившись на вулиці, діти рано чи пізно потрапляли під вплив злочинних груп чи осіб, адже необхідність задоволення першочергових фізичних потреб штовхала дитину на шлях скоєння правопорушень.

Через брак уваги до питання виховання дітей із боку батьків та шкіл багато неповнолітніх залишалися поза системою шкільної освіти, через що мали місце серйозні проступки та карні злочини серед дітей.

Утворилося замкнуте коло – виявлених дітей повертали батькам або до виховних закладів, а згодом вони знов потрапляли на вулиці. Навіть їдальню м. Горлівки міського комітету партії обікрали маленькі діти. Злочинців не судили, бо їм було по 8–10 років, а повернули батькам, а останніх притягували до адміністративної відповідальності. Найчастіше це були штрафи або попередження та догани. Проте самі діти зазвичай залишалися поза системою державного покарання, отже, і не відчували провини (Kasyanova, 2011: 154).

Мало місце підштовхування дітей до кримінальних злочинів із боку дорослих. Так, наприклад, у Дитячому будинку № 2 м. Одеси скоєно три крадіжки дитячого одягу, мануфактури й інших речей вихованцями цього ж будинку. Крадені речі збувались громадянкою Іриною Мазуровою, яка платила їм по 100 рублів за метр мануфактури. Неповнолітні особи, які підштовхували дітей на шлях злочинності й бездоглядності, не несли особливого покарання, їх лише викликали для бесіди, тоді як дорослих за такі ж дії штрафували та притягували до кримінальної відповідальності. Усього за I-й квартал 1945 р. притягнуто 151 особу, з них: оштрафовано 142 осіб на суму понад 20 000 рублів, до кримінальної відповідальності притягнуто 9 людей, попереджено 750 (CDAGOU, 1944: 26).

Ситуація ускладнювалася збільшенням кількості безпритульних, які не мали засобів до існування, що спонукало їх до хуліганських дій. Найбільш поширеним видом злочину була крадіжка.

Більшість крадіжок у пасажирів, розкрадання з вагонів, кишенькових крадіжок і навіть грабежів учинялися також підлітками. Це підтверджують свідчення громадянина Петра Буркова, який заявив у Котовський відділ залізничної міліції про пограбування його двома підлітками, які забрали рейсові картки, зняли з нього бушлат та черевики. Грабіжники були затримані в результаті вжитих заходів. Ними виявилися Іван Кузнецов і Володимир Роцев. Обидва народилися в 1928 р. У них знайшли й повернули потерпілому пограбоване майно (CDAGOU, 1944: 15).

Так, 10 вересня 1945 р. о 16.00 за два кілометри від семафора станції Чернігів Південно-Західної залізниці група неповнолітніх злочинців у кількості шести осіб напала на пастуха І. Тамашина, якого роздягнули і забрали весь одяг. Вжитими заходами розшуку було затримано Миколу Ренклада, Володимира Тюліна, які втекли з дитприймальника НКВС міста Чернігова, речі повернено потерпілому, а безбаченків відправлено до трудової колонії НКВС (Shevchenko, 2003: 167).

Наказом НКВС СРСР № 001359 від 5 серпня 1943 р. було запроваджено Інструкцію про боротьбу з дитячою злочинністю і хуліганством, якою вся ця «боротьба» покладалася на Головне управління міліції (далі – ГУМ) НКВС СРСР, Управління транспортної міліції ГУМ НКВС СРСР, а на місцях – на управління міліції НКВС республік, країв і областей, транспортні та водні відділи, відділення (групи) міліції з боротьби з дитячою безпритульністю, бездоглядністю і злочинністю, які мали право, як і приймальниками-розподільниками, комісії з боротьби з дитячою безпритульністю і бездоглядністю при районних (міських) виконавчих комітетах Рад депутатів трудящих, направляти неповнолітніх правопорушників у ДТВК. Постановою РНК СРСР № 659 від 15 червня 1943 р. «Про посилення заходів боротьби з дитячою безпритульністю, бездоглядністю і хуліганством» та наказом Наркомату юстиції СРСР від 19 червня 1943 р. для неповнолітніх, які скоїли дрібні злочини (дрібне хуліганство, дрібні крадіжки й інші незначні правопорушення) і яким не виповнилося 16 років, створювалися трудові виховні колонії, у яких перевиховувалися ці «важкі» підлітки без винесення

Таблиця 1

Кількість засуджених неповнолітніх за областями УРСР

Область	Кількість засуджених	
	1944 р.	I квартал 1945 р.
Вінницька	50	56
Ворошиловградська	623	148
Волинська	1	18
Дніпропетровська	186	154
Дрогобицька	1	2
Житомирська	68	23
Запорізька	156	52
Ізмаїлівська	–	14
Київська	94	81
Кіровоградська	49	38
Кам'янець-Подільська	40	75
Львівська	3	12
Миколаївська	72	18
Одеська	33	72
Полтавська	146	57
Ровенська	36	23
Сумська	111	43
Станіславська	–	–
Сталінська	917	365
Тернопільська	4	4
Харківська	292	139
Херсонська	48	28
Чернігівська	74	30
Черновецька	36	11

судового вироку. Доцільно зауважити, що проблема негативної поведінки неповнолітніх як безпритульних, так і бездоглядних дітей стала настільки серйозною, що вона стала предметом для обговорення на засіданні РНК УРСР під головуванням голови уряду М. Хрущова в листопаді 1944 р. Зокрема, було проаналізовано стан дисципліни серед учнів київських шкіл, ухвалено спільну постанову ЦК КП(б)У і РНК УРСР, яка визначала заходи із профілактики правопорушень серед неповнолітніх. За цим документом рекомендувалося справи на неповнолітніх порушників норм суспільної поведінки одразу передавати органам НКВС, а судовим органам – не зупинятися перед найсуворішими репресивними заходами (CDAGOU, 1945: 161).

Було організовано спеціальні групи в органах прокуратури з метою покращення боротьби з дитячою злочинністю. Визначено прокурорів і слідчих, які спеціалізувалися суто на дитячій злочинності.

Загалом, до суду за вчинені злочини було передано 11 715 підлітків віком від 12 до 16 років, з них: у 1944 р. – 3 975 підлітків, у 1945 р. – 5 946 підлітків, у I кварталі 1946 р. – 1 794 (CDAGOU, 1944: 38) (табл. 1).

Як свідчить аналіз даних, найбільш криміногенною була ситуація з безпритульними та бездоглядними підлітками в індустріальних областях та великих містах (Сталінська, Ворошиловградська, Харківська, Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Одеська області, їхні обласні центри), що давали 64,7% злочинів від скоєних неповнолітніми в Україні. У західних областях сумарна злочинність неповнолітніх становили 8,3%, а решта 27% злочинів приходилося на інші області (Andruhiv, 2017: 32).

Отже, низький рівень злочинності в західних областях можна пояснити не лише аграрним характером цих областей, меншою чисельністю населення, а й тим побутово-звичаєвим укладом, який формувався під впливом батьків, церкви, громадськості упродовж століть. Крім того, необхідно зазначити, що значна частка злочинів скоєні власне «мандрівними» неповнолітніми, які приїжджали в західні області з інших регіонів України та Російської Федерації. Тому частка скоєних злочинів неповнолітніми безпритульними і бездоглядними дітьми – вихідцями з місцевого населення не перевищувала 3%.

Кількість поданих до суду справ щодо неповнолітніх у II півріччі 1945 р. уже зменшилася на 26,8% порівняно з I півріччям. Зокрема, убивств зменшилося на 36,9%, грабеджів – на 9,9%, хуліганських проявів – на 19,2%, крадіжок – на 2,9%, серед інших злочинів спостерігалось зменшення на 27,6%. З усіх злочинів у II півріччі зросла на 2,7% лише кількість злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних пошкоджень (Andruhiv, 2018: 26).

Найбільше засуджених неповнолітніх було у великих промислових містах, що свідчить про їхню концентрацію в таких, пояснюється відновленням промисловості, яка тоді була вкрай необхідною. Після визволення відбуваються великі хвилі міграції. Люди їдуть на відбудову промисловості з усього Радянського Союзу. Можливо, під час переїздів багато дітей губилися. Батьки іноді самі залишали дітей на вокзалах, бо не мали змоги їх прогодувати, бажали кращої долі дитині в дитячому будинку або в іншій виховній установі.

У 1946 р. простежується тенденція до зростання злочинності серед безпритульних дітей, особливо у східних і південних областях УРСР, що деякою мірою пов'язано з голодом, зумовленим в основному природними катаклізмами.

Розшук дітей був важливим складником боротьби з бездоглядністю, безпритульністю та злочинністю. Відомо, що під час війни органи міліції проводили роботу з розшуку людей, які зникли. Центральне довідкове бюро діяло у складі паспортного відділу НКВС СРСР. При ньому, за заявами громадян, працював спеціальний довідковий відділ із розшуку дітей.

Такі аналогічні структури мали всі підрозділи міліції, від республіканських до обласних. Ці органи оперували даними про місцезнаходження дітей, що були в дитячих приймальниках-розподільниках, були направлені на патронат до дитячих установ, а також тих, які були працевлаштовані. Вказані дані надходили від народних комісаріатів соціального забезпечення, освіти, здоров'я, управління трудових резервів та дитячих приймальників-розподільників НКВС до довідково-адресних столів. Робота відділів із розшуку дітей мала вагомий результат та цінувалася населенням, про що свідчили численні подяки громадян, що надходили на адресу працівників міліції.

Наприклад, від громадянки Ф. Пантелійчук, жительки м. Старобільська Ворошиловградської області. Вона під час евакуації втратила зв'язок із власними дітьми, Ідою та Володимиром, які перебували в дитячому будинку Ізмаїльської області. Дитячий будинок під час війни був евакуйований, і працівник довідково-адресного столу виявив дітей у Медвенському районі Курської області (CDAGOU, 1945: 80).

Привертає увагу оперативна робота із протидії дитячій злочинності, яка передбачала залучення агентури для обслуговування дитячих домів, шкіл, місць концентрації неповнолітніх злочинців та притонів. До агентурної роботи залучалися й самі підлітки. У таємному донесенні начальникам НКВС СРСР зазначалось, що агентурна мережа розвинута слабо. Органи міліції невміло підходять до вербування, несерйозно й бездумно виховують агентуру з неповнолітніх. У результаті цього неповнолітні агенти відмовляються працювати або швидко розсекречуються. Дуже часто взагалі недооцінюють агентурну мережу, тому ухиляються від вербування. Особливо наголошувалося на необхідності створення агентурної мережі із середовища неповнолітніх згідно з наказом НКМВС СРСР № 001359 від 15 серпня 1943 р. Основну увагу мали звернути на виявлення дорослих, які залучають до злочинної діяльності неповнолітніх, на розкладання злочинних формувань серед дітей. У разі необхідності потрібно було організувати обізнану мережу у школах, училищах, гуртожитках підлітків. Спрямувати роботу цієї мережі на виявлення причин, які сприяли виникненню злочинності учнів та втечам зі шкіл (State Archives of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in Vinnytsia region, 1943: 569).

Боротьба народу висунула низку вимог, які змінили навчально-виховну роботу. Особлива увага стала приділятися патріотичному вихованню дітей. Змінився характер викладання літератури, історії, географії. Юнаки та дівчата повинні були надихатись образами молодих героїв – Зої Космодем'янської, Лізи Чайкіної, Сашка Чекаліна, Миколи Гастелло й інших.

Ідеальним образом радянської дитини був образ піонера. Він існував не тільки в офіційній пропаганді, але й у свідомості більшості дітей. Піонерами хотіли стати всі. Піонерські організації мали великий вплив на виховання і розвиток дітей. Вони намагались допомагати фронту, відвідували будинки учасників військових дій, допомагали в господарстві сім'ям, де не було чоловіків (кололи дрова, носили воду, доглядали за маленькими дітьми). Відвідували будинки інвалідів війни, пенсіонерів, також допомагали їм у господарстві. Піонери організовували дозвілля: вигадували сценарії для вистав, проводили свята та спортивні змагання, мотивували вчитись.

Піонер поставав як ідеальна радянська дитина, яка не мала шкідливих звичок, полюбляла працю. Безумовно, реальний піонер міг відрізнятись від ідеалу, але більшість намагались наблизитись до нього. У роки війни цей образ через зрозумілі причини ще більше ідеалізується, тому ідеального піонера більшість сприймали як героя, якого треба мати за взірць. Діти, які вступали в піонери, пишалися цим званням.

У навчальних закладах досить активно велась пропагандистська й агітаційна діяльність. Діти активно слухали розповіді про героїв війни, стежили за воєнними діями, малювали карти просування військ, відмічали на картах захоплені та звільнені міста, прослуховували курси патріотичного виховання. Діти були оточені гаслами про допомогу фронту, які були написані у стилістиці військового часу.

Основний пропагандистський вплив на населення під час війни здійснювався через пресу та радіо (Geller, 1994: 336).

Також варто згадати про таке явище, як некваліфікованість педагогічних кадрів цього періоду. На 15 грудня 1944 р. в довідках ЦДАВОВ натрапляємо на інформацію, що керівними кадрами дитячі будинки в основному укомплектовані задовільно, у загальній кількості 352 директори з вищою та 337 осіб із середньою освітою, з педагогічним стажем понад 5 років – 267, але в західних областях деяку частину керівних кадрів потрібно замінити (Kasyanova, 2011: 155).

У спеціальних дитячих будинках із 66 директорів із вищою освітою – 32, із середньою – 34, педагогічний стаж понад 5 років мали 61 працівник. Народний комісаріат освіти УРСР установив практику затвердження директорів дитячих будинків з особистим їх викликом до Наркомосвіти. З кінця жовтня по 15 грудня 1944 р. затверджено вже 108 директорів будинків, зокрема 52 директори спеціальних дитбудинків.

Також у листопаді – грудні 1944 р. у 12 областях України проведені обласні місячні курси для вихователів дитячих будинків за навчальним планом та програмою, розробленою НКО УРСР.

Можливо, проблема неналежного догляду за дітьми спричинена й тим, що вищі та педагогічні школи не готували фахівців-вихователів для дитбудинків. Кадри вихователів комплектують з учителів та інших осіб із належною освітою. Але ж такі кадри не знають специфіки виховної роботи в дитбудинках, тому їм доводилося у процесі роботи набувати потрібних знань (CDAGOU, 1945: 80).

Обговорення. Профілактика правопорушень неповнолітніх у 1942–1945 рр. – це важливий історичний досвід, який можна використовувати в сучасності. Показники правопорушень неповнолітніх були значно нижчими у західних областях, ніж у східних, що зумовлюється більшим впливом традицій та виховання, це означає, що потрібно і надалі вдосконалювати систему виховання дітей.

Висновки. Бездоглядність, яка виникла в досліджуваній період, змушувала дітей об'єднуватися у групи, щоб вижити. Спочатку заняттями таких підлітків могли бути бродяжництво, жебрацтво, пустощі, а згодом це переростало у злочинність. Більшість злочинів неповнолітніх учинялися через залучення дітей, які безцільно проводили час на вулицях, вокзалах, підвалах й інших місцях, до злочинних груп.

Для попередження цих явищ органами міліції проводився розшук дітей. Ці органи оперували даними про місцезнаходження дітей, що перебували в дитячих приймальниках-розподільниках і були направлені на патронат або до дитячих установ, а також тих, які були працевлаштовані. Також залучалась агентурна мережа. З дітьми проводилась ідеологічна робота, яка була налаштована на патріотичне виховання. Недоліком системи стала некваліфікованість робочих кадрів.

Правопорушення вчинялися переважно осиротілими дітьми через тяжкий матеріальний стан, заради виживання. Найбільш поширеним видом злочину була крадіжка. У II половині 1945 р. злочинність неповнолітніх зменшується, а вже в 1946 р. знову збільшується. Це говорить про те, що система заходів вирішувала проблему тільки на деякий час, але глобально питання не вирішувала, а значить, мала прогалини.

Список використаних джерел:

1. Андрухів О. Боротьба з дитячою безпритульністю в західних областях Української Радянської Соціалістичної республіки в умовах звільнення від нацистських окупантів. *Науковий вісник гуманітарного університету*. 2018. № 31. С. 26.
2. Андрухів О. Історико-правовий досвід застосування карально-профілактичних заходів для подолання злочинності серед неповнолітніх. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2017. № 4 (16). С. 32.
3. Бабенко С. Причини та умови злочинності неповнолітніх. *Донецьк*, 2009. С. 38.
4. Геллер М. Машина и винтики. История формирования советского человека, Москва, 1994. С. 336.
5. Касьянова Н. Боротьба з безпритульністю та бездоглядністю в перші післявоєнні роки (на прикладі Донбасу).

- Донецьк, 2011. С. 154.
6. Шевченко А. Борьба співробітників транспортної міліції України з дитячою безпритульністю та бездоглядністю (1941–1945 рр.). *Наука. Релігія. Суспільство*. 2003. № 1. С. 167.
 7. Докладные записки, справки о состоянии и работе по борьбе детской беспризорностью в областях Украины. Работа детских домов. 1945 г. // Центральный державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 2411. Арк. 26.
 8. Докладные записки, справки, сведения и переписка по вопросам борьбы с детской беспризорностью, о работе детских домов. 1944 г. // Центральный державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 72. Спр. 132. Арк. 38.
 9. Докладные записки, информации о мероприятиях по борьбе с детской беспризорностью в Украинской ССР. 1945 // Центральный державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 1392. Арк. 158, 161.
 10. Матеріали про стан і роботу дитячих будинків, патронатів, приймальників та про боротьбу з безпритульністю, бездоглядністю дітей в Українській РСР після звільнення територій України від німецьких окупантів. 1944 р. // Центральный державний архів громадських об'єднань України. Ф. Р-2. Оп. 7. Спр. 1548. Арк. 53.
 11. Приказы, циркуляры СССР за 1943 г. // Державний архів Міністерства внутрішніх справ України по Вінницькій області. Ф. 1. Спр. 56. 569 арк.

References:

1. Andrukhiv, O. (2018) Borot'ba z dytyachoyu bezprytul'nisty u zakhidnykh oblastiakh Ukrayins'koyi Radyans'koyi Sotsialistychnoyi Respubliki v umovakh zvil'nennya vid natsional'nykh okupantiv [Fight against child homelessness in the western regions of the Ukrainian Soviet Socialist Republic in the conditions of liberation from the national occupiers]. *Naukovyy visnyk humanitarnoho universytetu*. 2018. Issue 31, pp. 26–27 [in Ukrainian].
2. Andrukhiv, O. (2017) Istoryko-pravovyy dosvid zastosuvannya karal'no-profilaktychnykh zakhodiv dlya podolannya zlochynnosti sered nepovnolitnikh, [Historical and legal experience of punitive and preventive measures to overcome juvenile delinquency]. *Naukovo-informatsiynyy visnyk Ivano-Frankivs'koho universytetu prava imeni Korolya Danyla Halys'koho*. 2017. Issue 4(16), pp. 30–32 [in Ukrainian].
3. Babenko, S. (2009) Prychyny ta umovy zlochynnosti nepovnolitnikh [Causes and conditions of juvenile delinquency]. *Donetsk 2009*, pp. 38 [in Ukrainian].
4. Geller, M. (1994) Mashina i vintiki. Istoriya formirovaniya sovetskogo cheloveka, Moskva [Machine and Cogs. History of the formation of the Soviet man] Moscow. 1994, pp. 336. [in Russian].
5. Kasyanova, N. (2011) Borot'ba z bezprytul'nisty ta bezdohlyadnistyu v pershi pislyavoyenni roky (na prykladi Donbasu) [Fighting homelessness and neglect in the first postwar years (on the example of Donbass)]. *Donetsk 2011*. P. 154 [in Ukrainian].
6. Shevchenko, A. (2003) Borot'ba spivrobotnykiv transportnoyi militsiyi Ukrayiny z dytyachoyu bezprytul'nisty ta bezdohlyadnistyu (1941–1945 rr.) [The struggle of the transport police of Ukraine with child homelessness and neglect (1941–1945)] *Nauka. Relihiya. Suspil'stvo*. 2003, № 1. pp. 167–169. [in Ukrainian].
7. Central State Archive of Public Associations of Ukraine. (1945) Dokladnye zapysky, spravky o sostoyanny u rabote po bor'be detskoy bespryzornost'yu v oblastiakh Ukrayny. Rabota det'skykh domov [Detailed notes, information on the state and work on the fight against child homelessness in the regions of Ukraine Work of orphanages]. Fond 1. Opys 23 Sprava, 2411. 1945, p. 26. [in Ukrainian].
8. Central State Archive of Public Associations of Ukraine. (1944) Dokladnye zapysky, spravky, svedenyya u perepyska po voprosam bor'by s det'skoy bespryzornost'yu, o rabote det'skykh domov, 1944 r., ark. 38 [Reports, references, information and correspondence on the fight against child homelessness, on the work of orphanages]. Fond 1. Opys 72, Sprava 132. 1944, p. 38. [in Ukrainian].
9. Central State Archive of Public Associations of Ukraine. (1945) Dokladnye zapysky, ynformatsyy o meropryyatyyakh po bor'be s det'skoy bespryzornost'yu v Ukraynskoy SSR. [Detailed notes, information on measures to combat child homelessness in the Ukrainian SSR]. Fond 1. Opys 23, Sprava, 1392. 1945, p. 158, 161. [in Ukrainian].
10. Central State Archive of Public Associations of Ukraine (1945). Materialy pro stan i robotu dytyachykh budynkiv, patronativ, pryymal'nykiv ta pro borot'bu z bezprytul'nisty, bezdohlyadnistyu ditey v Ukrayins'kiy RSR pislya zvil'nennya terytoriy Ukrayiny vid nimets'kykh okupantiv. [Materials on the condition and operation of orphanages, foster homes, receivers and on the fight against homelessness, neglect of children in the Ukrainian SSR after the liberation of Ukraine from the German occupiers]. Fond P-2. Opys 7, Sprava, 1548. 1944, p. 53. [in Ukrainian].
11. State Archives of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in Vinnytsia region (1943). Prykazy, tsyrkulyary SSSR za 1943 h. [Orders, circulars of the USSR for 1943] Fond 1, Sprava 56, 1943, p. 569 [in Ukrainian].